

Németh István Péter

RÁCEGRESI ILLYÉS-BETLEHEMES

Szereplők:

ANGYALOK,
PÁSZTOROK,
IREGI ÖREG,
HÁROMKIRÁLYOK,
SZENT JÓZSEF,
MÁRIA
ÉS A MESÉLŐ.

Az angyal fehér ingben, fején drótra erősített papírcsillag. Kezében fából készült templom, benne a jászolban a kis Jézus, két kis gyertya ég mellette.

A pásztorok csizmában, bundabéléssel kifordított ködmönben, gatyában, fejükön báránybőr süveg. Kezükből bot, furulya, oldalukon tarisznya, a boton lánc.

Az öreg hosszú kenderszakállal, bajusszal, hosszú, kifordított sübában, nyakában csutora, fején fekete báránybőr süveg, kezében vastag bot.

I.

Szálláskeresés és a háromkirályok közeledése.

GÁSPÁR: Üdvözlégy, falu, üdvözlégy, atyám, üdvözlégy, ájtatos ökör...
Üdvözlégy, nehéz föld, horkoló Sárköz, Somogy kies bérc,
Kérődző torony, dögvészlengette méla táj,
Hol csak Ceres dalol, hol békés a világ, végtelen
És lapos — — —

MESÉLŐ: Meleg
Borjúbögés gordonka-hangja
Hullámzik, leng a tájon át!
Mélyen zeng, mégis mintha kisdéd

Fújná...

József is közeleg (*József és Mária is bejönnek.*)

Szívében lassan mint a gyöngy érik

Az opális fényű

Kisdéd-szeretet

MENYHÉRT: S megjelenik Mária véle

Kis cselédkönyvvvel kezébe

Szégyenül valaki beírta

Hogy gyermeke van hogy nem tiszta

Helyet keres de helyet nem kap

Mindenütt ortodoxok laknak.

BOLDIZSÁR: (*Máriához.*) Gondom, hitem, eszmém

Talaja,

Öröklétem vagy te,

Kis anya.

MESÉLŐ: Vastag hó a földön

És hull folyton a fény

Puhán a kedvesem hajára.

Jó a világ.

Isten gondol velünk majd.

Aki megteremtette az eget,

Tud a mi szerelmünkről is.

Gyönyörű a földön a hó.

És önti folyton fényeit az ég

Puhán a kedvesem hajára.

GÁSPÁR: Hó, hó, hó, hó, hó...

Mennyi haláltiszta szó!

MENYHÉRT: Van

A magyarban egy ily szó,

Csillag,

Nem fordítja azt le senki:

Értelme fönséges, izzó –

„csillag” – ott is azt jelenti,

S bár fordítja menten mind a tolmács,

A *csillag*, ez a magyar szó,

Marad, mi volt, sohasem más.

BOLDIZSÁR: És

JÓZSEF: „A Csillag mind betlehemi” –
Én tudom, mi a tél.
És ládd a hóban házat csinállok, menedéket.
Ismerlek, mosolyodban
Forgok, heverek végre megnyugodtan.

II.

Uradalmi cselédlakás, elég tágas, de csak egy család lakik benne... Középen ajtó, felcsapott rongyfüggönnyel, kilátni rajta a konyhára; az már közös, állandóan jönnek-mennek benne, több család is főz a hatalmas, meszelt tűzhelyen. A szoba a kapaszkodó szegénység izléséről beszél: apa, anya fényképe, lovas katona fényképe („szolgálatom emlékére”), szentképek, sőt egy Mária-szobor, előtte örökmécs: vörös pohár, benne olaj. Az ajtótól jobbra, a sarokpad előtt nagy asztal. Balra sublót, rajta vásári csecsebecsék, fölötte tükör, teletüzdelve képeslappal. A sublót után ágy, rajta kiterített abroszon levestészta lapok, aztán kemence.

A JÁTÉK azzal kezdődik, hogy az ajtó előtt zörögnek a láncsal, topognak, s bottal verik a földet. Majd bekopognak:

ANGYAL: (Bejön.) Szabad-e bejönni,
Jézust köszönteni?

*A válasz rendesen az, hogy szabad. Az angyal beinti a többi angyalt s bejön velük egy pásztor.
Együtt köszönnek.*

MINDEN: Dicsértessék a Jézus Krisztus.

PÁSZTOR I.: Juhaink elvesztek,
Azok után járunk,
Ha megengedi a házigazda,
Itt egy kicsit megnyugszunk.

PÁSZTOR II.: (Bejön.) Én is megérkeztem,
Csillag után jöttem,
Szerelmes pajtásom

Szavára siettem, De az angyal szavát
 Nem értettem,
 Az öregnek savanyú borát
 Nem ízleltem.

PÁSZTOR III.: *(Kinyitja az ajtót s kiabálva mondja.)*
 Gyere be Te vén Dadó,
 Mert odakint megfagyó'!

IREGI ÖREG: *(Becsetlik-botlik és hangosan szól.)*
 Szalonnás jó estét kívánok
 A házigazdának!
 Juhaink megvannak
 Ott lent az akolban,
 Szép göndör hajukkal
 Hátrahajlandóra.
(Végigjártja a szemét a szobán s így folytatja.)
 Hej, fiam!
 Jó nektek idebent lenni!
 Azokat a jó kalácsokat enni,
 Kulacsokból inni!

Ej, karácsony, karácsony,
 Van-e kalács a rácson?
 Ha nincs kalács a rácson,
 Szomorú a karácsony.

Úgyis tudom,
 Megettétek a nagyját,
 Nekem meghagytátok az apraját.
(Bosszúsan suhint egyet az öklével s ezt mondja:)
 Egyétek meg a konkolyával együtt!

PÁSZTOR I.: Hát Te, Öreg, Te is megérkeztél?
 Savanyú boroddal nem is kínálnál meg?

IREGI ÖREG: Nincs most bor a csutármiban,
 Talán majd a házigazda
 Önt belé.
(Hunyorgatva a szájához emeli a csutorát s mondja:)
 Azért egyet mégis iszom. *(Iszik.)*

PÁSZTOR IV.: Igyál, igyál'
 A Szent Gellért hegyén

Megfordult a szél,
 Hetvenhétyszer forduljon ki
 Gyomrod közepén!

ÖREG: Ejnye, fiam,
 Ezt kívánod
 Öreg ősz apádnak?
 Nem adok verebet,
 Hátadra kenetet!
 Inaim reszketnek,
 Szemeim viszketnek,
 Fehér ősz szakállamban
 Bóhák bizseregnek.
(Mintha azokat szedné ki a szakállából.)
 Ne,
 Neked is egy,
 Nekem is egy.
 Egy-kettőt a botom alá is.
(Rázza a botját s kopog vele a padlón.)

ANGYAL: *(Vagy angyalok, ha többen vannak [csengetés])* Glória!
 Glória ének szent szűz Dea!

PÁSZTOROK (MINDEN):
 Ki az, aki mifelettünk oly nagyot kiá't?
 Szívünkben megháborodott félelem miatt?
 Ez nagy szózat angyaltól,
 És a világosságtól.
 Lábainkra nem állhatunk,
 Földre borulunk.

PÁSZTOROK: *(Mind lefeküsznek a földre, horkolnak jó sokáig.)*
 Must-ízű szénán aludni
 Teheneink mellett!

MESÉLŐ: Éjfélkor az égen a csendből elő
 Angyal szállt, zengedező.
 Felhőseregek, csillag-miriád,
 A hold hallgatta dalát.

ANGYAL: *(Csenget.)* Pásztorok, pásztorok!

PÁSZTOR IV.: *(Megböki az Öreget.)* Hallod, Öreg,
 Angyal szólt!

IREGI ÖREG: Ne háborgassatok,
Fejem mozog,
Hasam morog,
Igen szép menyecskékkel álmodok.

ANGYAL: (*Csenget.*) Pásztorok, pásztorok!
Pásztorok!
Íme, angyal vagyok!
Néktek jó hírt mondok,
Megszületett a Megváltó!

PÁSZTOR III.: Hallod, Öreg,
Angyal szólt!

ÖREG: Micsoda fecskék,
Sátoros vénasszonyok
Totyogójával álmodozok?!

Itt van Szent Tamás,
Sülhet a kalács,
Vasalódj, vászon:
Negyednap karácsony!

ANGYAL II.: (*Ki a betlehemet viszi, előlép.*)

(– Egyik alkalommal a kis Illyés az angyal; szárny nélkül, csizmában, anyjától kapott fehér ingben éneklő [Vadas Ferenc: *Illyés Gyula első iskolája*]:)

Keljetek föl pásztorok,
Nagy örömet hirdetek,
Mert ma este született,
Aki jövendeltetett,
Szűzen szűz szent szűz anya,
A Józseffel Mária,
Meg az ő szent társuk,
Álé, alélúja.

(A káposztás tálat körülülő háziak jókat kacagnak a vén Dadó esetlenségén, a pásztorok ripacskodásán, a betlehemesek meg azon derülnek [kuncognak], hogy szütyőjükbe ismét pörcöt kaptak. Csak a szegény, szárny nélküli angyal marad vigasztalan, ő ugyanis a pörcnek még a szagát sem állhatta. – Ezekre a fenyőillat nélküli karácsonyokra szeretnénk

emlékeztetni rácegresi betlehemünkkel, a láncos botokkal és az Illyés Gyula kántálta alanti furcsa nyelvű glóriaénekekkel [Vajda Ferenc: *Illyés Gyula első iskolája*:)

Glóriaének szűz szent déja,
Szűgy ide, szűgy ide, pásztorok.
Áll betlehem szűgy ide
Jézom látom szelvetárom
Jeruzsálem szalutátem
Kántá-áté!

PÁSZTOROK: (*Mind felkelnek, éneklik.*) Pásztorok, keljünk fel!

Hamar induljunk el!
Betlehem városába,
Rongyos istállócskába,
Siessünk,
Ne késsünk,
Fáradságunkat
Érte ne sajnáljuk,
Talán még ez éjjel is
Rátaláljunk.

Mit vigyünk hát néki?
Ajándékot vigyünk.
Hogy kedvét találhassuk,
Szívünkben megáldhassuk.
Egy sajtot, egy bárányt,
Ilyen szegény pásztoroktól
Elég lesz,
Talán meg az aranyból is
Többet tesz.

MINDEN: Heródes kíséretével,
Kis Jézuska buzgó szívvel,
Megszületett Isten Fia,
Bűnösöknek megváltója.

MESÉLŐ: A szoba:
Fehér, vakító
Fény-csoda.

Őket, őket kerestem én is,
Néki kívántam szólni mindig.
Most itt vannak, néznek reám,
Ujjammal érinthetném őket.

PÁSZTOROK: *(Együtt éneklik.)* Bárcsak előbb felébredtem vóna,
Látod, pajtás, csak most álltam talpra.
Már rég csendült a fülembé az angyal szólása:
Megszületett a kis Jézus rongyos istállóba’.

(Együtt is mondják tovább...)

Rongyos istálló mellett maradjunk,
A Pistával együtt dudálgassunk,
Míg a bárány megérkezik,
Addig is táncoljunk.

(Az ÖREG kivételével táncolnak, ad notam: Megismerni a kanászt...)

IREGI ÖREG: Gyertek be, fiaim, imádjuk a Betlehembe való kis Jézuskát!

(A pásztorok abbahagyják a táncot s minden letérdelnek a kis jászol elé.)

MESÉLŐ: Az angyalok közt állnak,
Körül kék ég lebeg,
A Szűz Istenanyának
Zöngenek éneket.

GÁSPÁR: Köszörüli már szemében a cinkos
Fény a tudás gyémántjait.
Pislog. Miket gyanít?
Micsoda hírt hoz?

MENYHÉRT: Van csörgöm és dobom.
Hogy megnyíljon a menny.

Én Uram,
Föntvaló, kedves,
Föntvaló fényesen fehér,

Ekként imádkozom
Hozzád: Oltalmazz!
Szerencsétless meg, hadd éljem világod
Jó gyermekekkel, fiúval, leánnyal,
Jó barommal, jószággal,
Jó étellel-itallal.
Keríts körém arany kerítést,
Ezüst kerítést
Átok-mondók, varázs-szava ellen.
Úton jártamban is
Minden rosszaktól, mindenfajta rossztól
Őrizz meg, óvj meg!
Én balga ember,
Gyermek vagyok,
Imádkozni, ahogy kell,
Nem tudok. Végy hát
Kezedbe, óvó karjaidba te.

BOLDIZSÁR: Engedd, óh, Jézus, égi fejedelmünk,
Ne kelljen mégse pokolra kerülnünk,
Ha a Trombita számadásra szólal.
S emberfia te, ne mulass felettünk,
De kérdjed Istent, legyen irgalommal.

Mint teleírt szalagok,
Szentek szájából libegők,
Dől belőlem az érv örök
Melegért, mihelyt vacogok.

És páncéltoronyként forog
Szívem a hó és jég fölött

Isten-jussunkért, emberek:

Ne halljon sose meg,
Ki egyszer a világra jött.

MESÉLŐ: Midőn jó hírt mondhattál egy öreg kocsisnak,
Meleg pára csapta meg arcod,
Dadogtál az örömtől – – –

...lentről a völgy, mint meleg
Tenyér fölnyújt vigaszul egy csöpp.
Sikongó életet.

Új időszámítást kap szoba, konyha.
Perceit is másképp veri a világ.

PÁSZTOR III.: Hatalmas Isten, már hasznunkra add
Sok földi, égi, tengeri javad;
Kérjétek őt, teremtsen rendet ismét
S adja meg Ó, a legirgalmasabb,
A békét, az öröm igazi kincsét.

ÖREG: Üdvözlégy Jézus, pásztorok, pásztor,
Mennynek és a Földnek teremtő szent ura!
Ha nem utálsz meg, szolgálid vagyunk,
És ezért is jöttünk, hogy téged imádjunk.
Mária, te is, könyörögj érettünk,
Hogy e világon is szívedben lehessünk!
Dicsértessék a Jézus Krisztus!

(Felállnak, s indulni készülnek, közben mindnyájan mondják.)

Nosza tehát hagyjuk itt,
Hagyjuk itt
A nyáját és a csordát!
Betlehembe ballagjunk...

PÁSZTOR IV.: Vitted méhedben, Szűz Fejedelemnő,
Isten fiát, ki leszen eljövendő,
Legfőbb urunkat, ki értünk a mennyből
Leszállt s bennünket megoltalmazott...

PÁSZTOR I.: [Tudom,] ...te az istállóban este
a fejőkén, homlokod a szelíd tehén oldalához
hajtvá Máriával társalogtál volna fiad érdekében?

Vedd, pajtás, a dudádat!

PÁSZTOR II.: Te is, Mózes, a sípodat!

PÁSZTOR III.: Én is veszem furulyámat.

III.

MESÉLŐ: ...fenyők friss illatáról
ébredjen tétovázó lelke a kalácstestű kis jövevénynek,
ki... közibénk érkezett ma
S fölsír az alacsony mennyezetű szobában,
Míg mi, nehéz rokonok, zsíros kezeinket kinyújtjuk
S vastag üvegpoharakban harsogva koccintjuk össze az új bort
A mélytekintetű anya felé.

— — —

Pihenhetsz, nézném, gyermeked pihegésének enyhe zenéjén...
Alhat ő – nyugodhat –, ő elvégezte dolgát! Csak mi kemény
Férfiak állunk itt esetlenül, tavasz és ősz
Szelei alatt értelmetlenül, karunk mint a lomb hajlong,
– Igyunk, rokonaim – lehullhatunk mi, elsodorhat a szél,
Nevünk és szögletes arcunk emléke megmarad és eltemetett
Kedvünk is kivirradhat még az újszülött mosolyában.

Atya, Fiú, Szent-
Lélek oltalmazzon mindnyájunknak itt lent.

* * *

Feljegyzés az óévből

„Közeli nekem a Biblia,
akár a tegnapi hírlap...”
(Illyés Gyula)

„Kész a betlehemi rendezési terv”
(Népszabadság, 2002. május 7., kedd)

A fenti betlehemes játék kerettörténetét Dombóváron jegyezte le Csekefalvi Irén tanárnő 1905-ben. (1993-ban Kötcsén Csepinszky Mária tanította be a somogyi gyerekeknek.)

2002. szeptember végén kezdtem el gyűjteni Illyés Gyula könyveiből azokat a sorokat, amelyekből egy betlehem játék teljes szövege is kikerülhet Karácsonyra. Az ötlet után meg is ijedtem, hogy mennyire kockázatos lehet ez a játék, még akkor is, ha Karácsonyra és a tapolcai gyerekkönyvtár kis olvasói számára készítem ajándékkul. Nem érti-e félre valaki, s esetleg szellemi garázdálkodásnak fogja tartani, hogy e népi játék keretein belül ide-oda mozdítgatom Illyés Gyula, 100 esztendő klasszikusunk versdarabjait mint paneleket. Egyelőre magam nyugtatom a munka közben: szándékom nem a kontár kántorkodás, hanem sokkal inkább szakrális. *Ha nem sikerül, magam tépem el.* Mormolom a Katona József *Bánk bánját* átigazító Illyés Gyula szavait. Meg a *Petőfi*-könyve előszavának utolsó mondatát parafrázálva – nagyon jó érzéssel: Boldog vagyok, hogy örömhírt nyújthattam át általuk.

Az összeállításhoz felhasznált könyvek írói: Vadász Ferenc, Fodor Ilona, Béládi Miklós, Tüskés Tibor, Bodosi György, Izsák József

Illyés Gyula versei, műfordításai és prózai közül – cím szerint – a következőkből válogattam: *A tél ellen örök forradalomban; Alkalmi meditációk – Szomorú vigasz; Anyánk; Egy sápadt nő egy kis szobában...; Elégia; Hősökről beszélek; Jövevény; Látomás; Magyarok (1935); Megjelenik; Mint a harmat; Nyári újév; Reggeli meditáció; Sámán; Sarjurendek; Szekszárd felé; Szerelem; Tékozló; Újév napján írtam; Vérem protestáló.*

Charles D' Orleans: *Ballada a békéről*; Francia népköltés; Francis Jammes: *Talány*; Kenneth Patchen: *Vastag hó a földön*; Leonyid

Martinov: *Magyar szavak*; Lermontov: *Angyal*; Nerval: *Hol vannak*;
Olav Hauge: *Hó*; Villon: *Ballada, melyet édesanyja kérésére készített* (és
a) *Gyászirat*; Votják áldozati ima

A szobabelső leírása gyanánt Illyés Gyula *A tű foka* című drámájának szerzői utasítása áll.

Tapolcán, 2003 nyarán boldog Karácsonyt kíván a *Palócföld* Olvasóinak: Németh István Péter, a játék összeállítója.

Krúdy Pál 20 évesen